

РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті розкрито сутність та значення розвитку ціннісних орієнтацій в житті кожної людини, зокрема для майбутньої професійної діяльності соціальних працівників; охарактеризовано основні особистісні та професійні цінності майбутніх фахівців соціальної роботи.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, соціальний працівник, професійна діяльність, професійна самореалізація.

В статье раскрыта сущность и значение развития ценностных ориентаций в жизни каждого человека, особенно для будущей профессиональной деятельности социальных работников. Охарактеризованы основные личностные ценности будущих специалистов социальной работы, а также их профессиональные ценности.

Ключевые слова: ценностные ориентации, социальный работник, профессиональная деятельность, профессиональная самореализация.

In article the essence and value of development of valuable orientations in life of each person, and especially for the future professional work of social workers is opened. The basic personal values of the future experts of social work and their professional values are defined.

Key words: Valuable orientations, social worker, professional activities, professional self-realization.

Постановка проблеми. Проблема ціннісних орієнтацій є предметом вивчення ряду наук про людину і суспільство, в тому числі філософії, аксіології, психології, педагогіки. Питаннями ціннісних орієнтацій на сучасному етапі розвитку та динамічних змін зовнішнього середовища має займати основне місце, адже, саме цінності здатні об'єднати інтереси різних наук, що стосуються людської поведінки.

Значної популяризації набуває професія соціального працівника, основа діяльності якого полягає в доброзичливій, толерантній, емпатійній та позитивно налаштованій роботі з людьми, які звертаються за соціальною допомогою. У зв'язку з розвитком трансформаційних процесів, суспільство втрачає здатність доброзичливих відносин між людьми, з оточуючим середовищем, а в деяких випадках є негативно налаштованим та неприємним. Оскільки соціальні працівники у своїй професійній діяльності прямо пов'язані з людським фактором і основна робота спрямована на спілкування з людьми, то перед ними постає важливе завдання: сформувати та розвивати ціннісні орієнтації, що допоможуть їм у саморозвитку та професійному становленню.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В останні роки значно активізувалось дослідження індивідуальних ціннісних орієнтацій особистості. У зарубіжній психолого-педагогічній літературі питання ціннісних орієнтацій розглядають такі вчені, як: А. Здравомислов, В. Сусленко, В. Ядов, Б. Ананьєв, Д. Узнадзе,

Л. Пробст та інші. Вітчизняні науковці акцентують увагу на впливі та значущості розвитку ціннісних орієнтацій особистості в сучасному суспільстві, зокрема на розвитку цінностей у майбутній професійній діяльності соціальних працівників. Деякі аспекти проблеми професійної підготовки соціальних працівників висвітлюються в дослідженнях І. Мигович, Т. Семигіної, А. Бойко, І. Григи, Н. Кабаченко, Н. Бондаренко. Вимоги до професіоналізму соціального працівника та його особистісних якостей описані у працях Г. Медведєвої, Є. Холостової, В. Нікітіна та інших.

Завдання статті полягає в розкритті сутності та процесу розвитку ціннісних орієнтацій, значенні та основних характеристиках для майбутнього професійного становлення соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. У більшості досліджень вітчизняних і зарубіжних учених під ціннісними орієнтаціями розуміють відображення в свідомості людини цінностей, що визнаються нею в якості стратегічних життєвих цілей та загальних світоглядних орієнтирів. Російський вчений В. Карандашов визначає ціннісні орієнтації як інтериоризовані особистістю цінності соціальних груп [1, с. 5]. Цінності являються добрим індикатором для відстеження процесів соціальних та індивідуальних змін, що виникають у результаті історичних, соціальних і особистісних подій. Ціннісні орієнтації зазвичай розглядаються як індивідуальні форми репрезентації суспільних (культурних, гру-

пових і тощо) цінностей. Таким чином, ціннісні орієнтації являють собою основні форми функціонування цінностей на рівні особистості.

Узагальнюючи визначення цінностей зарубіжних теоретиків, Шварц і Білські у психологічних дослідженнях, виокремлюють наступні основні їхні характеристики:

1. Цінності – переконання.
2. Цінності – бажані людиною цілі та образ поведінки, що сприяє досягненню мети.
3. Цінності не обмежені визначеними діями та ситуаціями (тобто трансцендентні).
4. Цінності виступають як стандарти, що керують вибором чи оцінкою вчинків, людей, подій тощо.
5. Цінності впорядковані за важливістю відносно один одного, впорядкований набір цінностей формує систему ціннісних пріоритетів [1, с. 10].

Одним із поширених підходів до вивчення ціннісних орієнтацій є концепція М. Рокича, в якій виокремлено два типи цінностей: термінальні та інструментальні, де термінальні цінності – це переконання в тому, що визначені кінцеві цілі індивідуального існування з особистою і суспільною точкою зору заслуговують того, щоб до них прагнути. Інструментальні цінності – це переконання в тому, що певний образ дій або якість поведінки є переважачими в будь-якій ситуації [2].

На розвиток і формування ціннісних орієнтацій особистості впливає ряд зовнішніх і внутрішніх факторів. Так, до зовнішніх факторів можна віднести елементи мікросередовища (групи членства, референтні групи і їх цінності) та макросередовища (традиційна система загальнолюдських цінностей, соціальних ролей, засобів мас-медіа, соціальні інститути). Також до цих факторів можна віднести вік, стать, особливості темпераменту, здібності, рівень розвитку самопізнання тощо.

Сьогодні більш чітко окреслену специфіку соціальної роботи як виду соціальної діяльності, що прямо або опосередковано охоплює практично всі сторони суспільного буття, тому соціальна робота – є однією із суттєвих умов і одночасно засобів розвитку та вдосконалення людини й суспільства.

Соціальний працівник, який усвідомлено обрав власний фах, досягнув його суспільну значущість, власну місію і моральну сутність, успіх своєї роботи, вбачає: в обгородженні світу людей, які з різних причин опинилися у складних життєвих обставинах; у сповненні цього світу, як би це не було складно, позитивними емоціями; у відчутті власної необхідності суспільству і конкретним людям. Така робота потребує не лише конкретних професійних знань, умінь використовувати продуктивні для кожної конкретної ситуації форми, методи, технології соціальної роботи, але й відповідних особистісних якостей, що формуються на основі ціннісних орієнтацій, без яких багатьом вона може здаватися рутинною, надто обтяжливою і замість користі приносити шкоду клієнтам і суспільству. З такої точки зору особливо важливими є такі індивідуальні якості соціального працівника як: гуманістична спрямо-

ваність; особистісна і соціальна відповідальність; загострене почуття справедливості; власна гідність і повага до гідності іншої людини; терпимість; ввічливість; порядність; емпатійність (здатність співпереживати, співчувати); готовність зрозуміти клієнта і прийти йому на допомогу; уважність; старанність; щирість; комунікабельність; соціальна адаптованість [2].

Теоретичну, практичну, орієнтаційну цінність має для соціальних працівників такий перелік їхніх особистісних якостей: емпатія – вміння бачити світ очима іншої людини; повага, реагування на проблему клієнта так, щоб вселити йому впевненість у здатності подолати її; конкретність і чіткість; знання себе і вміння допомагати іншим у самопізнанні; щирість, вміння природно поводитися у стосунках з клієнтом. Навести перелік таких якостей не достатньо для визначального чинника придатності людини до соціальної роботи, тому необхідно вносити додаткову систему цінностей, що визначають ефективність її практичної діяльності. Переконавшись в абсолютній цінності кожної людини має бути базисною психологічною установкою, підґрунтям ціннісної орієнтації соціального працівника. Якщо людина, вирішивши стати фахівцем у сфері соціальної роботи, на якомусь етапі виявила відчутні розходження між власними установками і системою цінностей соціальної роботи як фаху, їй краще присвятити себе іншій діяльності [4].

Окрім особистих та професійних ціннісних орієнтацій, незмінним компонентом соціальної роботи також є цінності матеріальної культури суспільства як образне втілення менталітету нації та прагнення суспільства здійснити моральний, розумовий, екологічний, трудовий, економічний, естетичний та фізичний розвиток особистості; духовні цінності, що визначають соціальну активність і творчість у ставленні особистості до культури суспільства і до кожного її носія. Такими цінностями є свобода, братерство, праця, гуманність, солідарність, готовність особистості пожертвувати своїми благами заради благополуччя рідних, добробуту сім'ї, розквіту нації, що вважається критерієм соціальної вихованості особистості.

Варто зауважити, що цінності визначаються як позитивною, так і негативною значущістю об'єктів навколишнього світу для людини, класу, групи, суспільства в цілому, що характеризуються не властивостями самими по собі, а їхньою залученістю до сфери життєдіяльності суспільства, інтересів і потреб, соціальних відносин; критерії та способи оцінювання цієї значущості виражаються у моральних принципах, нормах, ідеалах, установках, цілях.

Професійні цінності соціальної роботи можна знайти в документі «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», який прийнято у липні 1994 р. в Коломбо (Шрі-Ланка) на загальних зборах Міжнародної федерації соціальних працівників. Документ складається з двох частин: «Міжнародна декларація етичних принципів соціальної роботи» і «Міжнародні етичні стандарти соціальних працівників», у

яких проголошуються етичні принципи і стандарти соціальних працівників стосовно клієнтів і колег. У «Міжнародній декларації етичних принципів соціальної роботи» проголошується, що кожна людина унікальна, потребує підходу до себе з позицій моралі; має право на свободу в задоволенні своїх власних потреб, не зачіпаючи права інших, і зобов'язана вносити свій вклад у підвищення добробуту суспільства. Кожне суспільство, незалежно від форми правління, має прагнути до забезпечення максимальних благ для своїх членів. Соціальні працівники повинні бути прихильними до принципів соціальної справедливості [5]. Соціальний працівник зобов'язаний використовувати об'єктивну систему

знань, умінь і навички для надання допомоги окремим людям, групам, громадам і суспільствам в їхньому розвитку, вирішенні індивідуально-суспільних конфліктів і подоланні їх наслідків.

Досліджуючи життєві ціннісні орієнтації майбутніх соціальних працівників першого та другого курсів у процесі їхньої професійної діяльності Чорноморського державного університету імені Петра Могили, ми порівняли їх з майбутніми спеціалістами економічної сфери. Дані (див. рис. 1) відчать про значущість цінностей у відсотковому відношенні. Перелік ціннісних орієнтацій об'єднувався з термінальними та інструментальними цінностями за М. Рокичом.

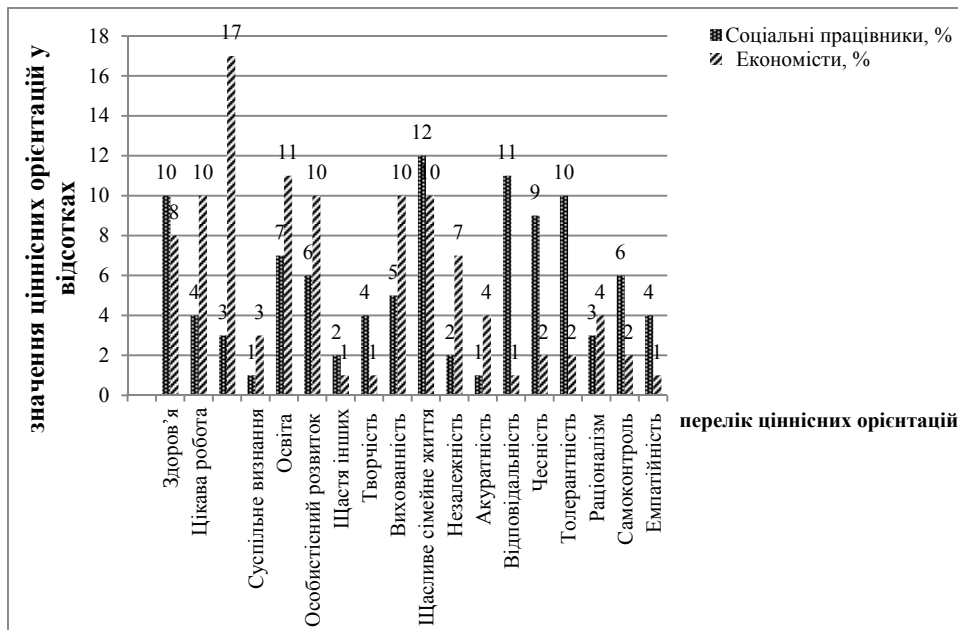

Рис 1. Значення ціннісних орієнтацій у відсотковому відношенні для майбутніх соціальних працівників та економістів

Проаналізувавши результати дослідження, можна побачити відсоткову різницю в більшості ціннісних орієнтацій вищезазначеного переліку. Так, емпатійність, самоконтроль, чесність, відповідальність, вихованість, творчість, щасливе сімейне життя, щастя інших та здоров'я – мають більше значення для майбутніх соціальних працівників, причому спостерігається значна різниця між соціальними працівниками та економістами в таких цінностях як емпатійність (різниця у 3 %), толерантність (різниця у 8 %), чесність (різниця у 7 %). Натомість у економістів переважають такі ціннісні орієнтації як цікава робота, особистісний розвиток, суспільне визнання, освіта та матеріально забезпечене життя.

Більшість вищезазначених ціннісних орієнтацій спрямовані на розкриття індивідуальних якостей особистості, що мають проявлятися в повсякденному житті. Кожен відсоток цінностей безпосередньо впливає на професійну діяльність людини, але розмежовуючи ціннісні орієнтації особистості на індивідуальному та професійному рівні можна звернутися до методик М. Конігіна та С. Горлова. Вони налічують понад 20 ціннісних орієнтацій,

розвиток яких прямо впливатиме на якість професійної діяльності майбутніх соціальних працівників. Варто зауважити, що деякі з таких цінностей переплітаються з індивідуально спрямованими цінностями, і це є абсолютно нормальним, адже в більшості професій необхідні не лише відокремлені професійні цінності людини, відповідно відібрані за особливістю діяльності, але й особистісні загальноновизнані цінності, без яких важко чи не доречно бути в будь-якій сфері в будь-якому суспільстві.

Аналізуючи результати опитування серед студентів початкових курсів визначаємо, що до професійних цінностей соціального працівника відносять: ввічливість, делікатність, врівноваженість, гнучкість, повага до людей, об'єктивність, витримка, самоконтроль, моральна відповідальність, тактовність, альтруїзм, справедливість, комунікабельність, адаптивність, самокритичність, професійна інтуїція тощо.

Досліджуючи ціннісні орієнтації майбутніх соціальних працівників, нами було визначено, що більшість науковців відокремлюють індивідуальні цінності людини та професійні, але під час аналізу ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних праців-

ників, ми дійшли висновку, що індивідуальні та професійні ціннісні орієнтації тісно переплітаються між собою і є можливість об'єднати їх у загальні цінності майбутніх соціальних працівників, де будуть чітко розкриватися як індивідуальні, так і професійні якості людини.

Тому в подальших дослідженнях є перспектива підбору саме тих ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних працівників, що повноцінно розкриватимуть їхній професіоналізм та моральну цілісність особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батищева Г. О. Работа соціальних служб для молоді з молодію сім'єю (методичні рекомендації) / Г. О. Батищева, З. Г. Зайцева. – К. : А.Л.Д., 1996. – 100 с.
2. Гусякова Л. Г. Основы теории социальной работы / Л. Г. Гусякова, Е. И. Холостова. – М. : Институт социальной работы, 1997.
3. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. – СПб. : Речь, 2004. – 70 с.
4. Коньгина М. Н. Профессионально-этические основы социальной работы : [учебное пособие] / М. Н. Коньгина, Е. Б. Горлова. – М. : Академический Проект; Культура, 2009. – 187 с.
5. Соціальна робота в Україні : [навч. посіб.] / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Наук, світ, 2003. – С. 195–222.
6. Янкович О. Освітні інновації вищої педагогічної школи України у ретроспективі: основні чинники занепаду / О. Янкович // Историко-педагогичний альманах. – 2010. – Випуск 1.
7. Ярская-Смирнова Е. Профессиональная этика социальной работы / Е. Ярская-Смирнова. – М., 1998.

Рецензенти: к. пед. н., доцент Чубук Р. В.;
к. іст. н., доцент Стремецька В. О.

© Лупиніс Т. Б., 2011

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2011 р.